

Milan Řepa, *Poetika českého dějepisectví*,

Brno 2006, Host, 260 s.,

ISBN 80-7294-189-5

Zabývají-li se dnes teoretikové dějin nebo praktikující historikové literární povahou historiografie, formulují problém zpravidla jako problém epistemologický. Neevidují podobnosti a rozdíly mezi krásnou literaturou a historiografií v kategoriích literární estetiky, a spíše se soustřeďují na gnozeologické důsledky skutečnosti, že historiografický text je na prvním místě právě textem. Nepálí je tedy ani tak otázka uměleckosti té které historiografické práce, nýbrž spíše se tážou, jak se historické poznání podržuje autonomní, mimohistorické logice výstavby textu.

Ve své poslední práci zkoumá literární status historiografie také Milan Řepa. Formální analýze tu podrobil texty několika vybraných historiků 19. a první poloviny 20. století, především Palackého, Pekaře a Šusty, v omezenější míře též Jaroslava Golla, Bedřicha Mendla, Otakara Odložilíka a několika dalších. Skutečnost, že si vybral právě texty z tohoto období, nebyla jen logickým důsledkem jeho odborné specializace právě na dějiny 19. století. Nemalou roli tu jistě sehrála již ona obecně sdílená interpretace tohoto období jako zlaté doby historické narace, vědomě čerpající z modelů krásné literatury. Jestliže klíčem k osvícenské historiografii byl pojem systém, pak pro historiografii 19. a první poloviny 20. století to byl pojem vyprávění, kolem kterého se soustředila interpretace dějepisných prací. K textovým analýzám ostatně inspirovali představitelé velkého narativního historismu 19. století kupříkladu i Rolanda Barthese nebo Hydena Whitea.

Také Řepa se na několika místech k epistemologickému diskurzu hlásí. Příslušnost k němu je tu však spíše proklamována než prakticky naplněna. Sugerují ji například zmínky o analytické filozofii dějin a navazujících směrech, které redefinováním jazyka a textu iniciovaly i tematizování problému textuality dějin, nebo třeba otázka, kterou si autor klade hned v úvodu, a sice zda je literární ztvárnění jen „pouhým dovršením“ historiografické práce, které prostě následuje po vlastní badatelské fázi, nebo zda „jazykové a literární struktury předurčují samotné myšlení o dějinách“ (s. 10). Přes tyto dílčí odkazy k epistemologickému statutu historiografického textu však práce zjevně tenduje spíše k literárně estetické analýze. Maximálně abstrahuje od věcné stránky a historiografický text chápe především jako „literární artefakt“ (s. 22). Sám autor konstatuje, že jeho práce není ani tak příspěvkem k dějinám dějepisectví jako spíše literárněvědným rozbořením, jehož cílem je „určit a utřídit prvky, které historiografický text ozvláštňují“ (s. 22), tedy činí čtenářsky atraktivním. Formulován je tu tedy dvojitý cíl práce: na jedné straně tu stojí snaha o strážlivou analýzu textu a ryze věcnou typologii literárních prvků

v něm obsažených, na straně druhé hodnotící tendence, která text neanalyzuje, nýbrž posuzuje jeho umělecké kvality.

Práce je rozvržena do pěti kapitol, sledujících historiografické texty na pěti různých úrovních od nejnižších k nejvyšším významovým celkům: v rovině literárních tropů a figur, v rovině stylů, v rovině kompozice, v rovině některých kategorií (postava, čas, pohled, děj) a v rovině celkové strategie textu. Vedle poetiky, k níž odkazuje název knihy, zde tedy figurují také rétorika a stylistika. Autor se tu tak pustil na pole, které mu sice není zcela cizí, na němž se ale současně nepohybuje s takovou samozřejmostí jako v oblasti teorie dějin. Práce tak má kromě nepochybných předností i určité sporné stránky.

Předně autor musel rezignovat na hlubší literární a jazykový rozbor. Práce se do značné míry spokojuje s vyplněním obligátního katalogu figur, tropů a dalších kategorií, s nimiž výše zmíněné disciplíny tradičně pracují a které známe i z běžných lexikonů. Kupříkladu náplní kapitoly, věnované metaforám, je vlastně jen pouhý výčet typů metafor, stručně komentovaný, doplněný vždy jedním příkladem. Podobně je koncipována i část věnovaná rétorickým figurám, z nichž některé ale sotva přispívají k „poetizaci“ historiografického textu. Například figura známá jako definice nemá s poetikou mnoho společného a skutečnost, že historik ve své práci nějaký jev definuje, ještě neznamená, že je dobrým stylistou.

V otázce metafor užívá Řepa rozlišení na čistě estetické metafory, které slouží pouze k ozvláštění textu, a metafory poznávací, které přispívají k porozumění historickým jevům. Příklady, které pro toto rozlišení uvádí (s. 29), však nejsou nijak přesvědčivé a jsou bezděčným dokladem subjektivity takového členění. Autor se přitom zabývá vlastně jen povrchními, do očí bijícími metaforami, zatímco komplikovanější metafory typu „revoluce“, jimž věnoval například Wojciech Wrzosek důkladný rozbor, který rozkrývá hlubší metaforickou povahu myšlení o dějinách, Řepa nechává zcela stranou. Naznačený epistemologický rozměr metafory tak vyznívá v podstatě naprázdno.

S epistemologickým diskurzem je ostatně do značné míry nekompatibilní již sama koncepce práce. Ta vychází z teorie funkčních stylů a předpokládá, že historiografický text je textem primárně odborným, který je pouze sekundárně přizdoben – ozvláštěn – prvky stylu uměleckého. Toto „ozvláštňování“ je však v rozporu s tezí, že historikovo poznávání minulosti je podmíněno apriorními strukturami jazyka a obecnými principy narace. Vychází naopak z představy, že historik si sám vědomě určité literární prostředky volí. Že je užití literárních prvků vědomou kalkulací s estetickým očekáváním čtenáře, konstatuje Řepa na řadě míst, zejména opakovaně hovoří o „výběru“ nebo „volbě“ výrazových prostředků (např. s. 63, 168, 169). Srovnají-li se tyto pasáže s pasážemi odvolávajícími se k epistemologickému statutu tropů, figur a dalších prvků, působí práce poněkud konfuze.

Určité pochybnosti vzbuzují i některé příklady metonymií. Na jednom místě

(s. 41) autor uvádí následující citát: „Ani na Západě nechybělo ovšem rozličných náběhů k překonání tohoto rozporu důmyslnými kompromisy. Již v postavě křesťanského rytíře, vyhraňující se v 11. století, lze viděti pokus o smíření krvavého boje se spirituálním heroismem, stejně jako kult Madony přinášel pokus o stončení erotických sklonů do náboženské sféry.“ Je ale přinejmenším sporné, zda tu vskutku křesťanský rytíř a Madona či její kult „zastupují svou dobu“ ve smyslu metonymie, resp. synekdochy, jak tvrdí autor. Spíše než jako nepřímé pojmenování doby, jak by v tomto případě metonymie předpokládala, vystupují tu oba jen jako symptomy určitých kulturních trendů.

V kapitole věnované stylistickým otázkám působí poněkud nepřiměřeně odkazy na stylistiku J. V. Bečky, dnes již v řadě ohledů antikvovanou. Opírá-li se autor v jiných kapitolách o zcela recentní tituly, pak v otázkách stylu užívá nápadně prošlou produkci. Tuto skutečnost je ale možné velmi dobře pochopit. Stylistika donedávna procházela hlubokou oborovou krizí. Byla kritizována za přílišnou vágnost kategorií, s nimiž pracovala, a stála více méně na okraji lingvistického zájmu. Jestliže se v poslední době opět dostává do kurzu, pro Řepovu koncepci není ve své nové podobě nijak zvlášť nosná. Zaznamenává totiž velmi výrazný odklon od Řepovy estetizující perspektivy. Abstrahuje od tzv. uměleckého stylu, a věnuje se především specifickým otázkám stylů věcných a zejména problematice hovorového stylu a otázkám všednodenní a faktické komunikace.

A co bylo vytýkáno stylistice, totiž určitá vágnost, lze pozorovat i u Řepy. Ani on se nevyhnul některým neurčitým, neanalytickým kategoriím, jako jsou například dynamičnost, plasticita nebo působivost. Jak máme kupříkladu posoudit, který typ metafory je „dynamičtější“ než jiný? Co to znamená, že je popis „plastický“? Jak definovat, co je „působivé“? Jde vesměs o normativní kategorie, které slouží k hodnocení, jejichž povaha je ale značně subjektivní.

Jednoznačně nejzajímavější částí *Poetiky* jsou referenční pasáže, ve kterých Řepa resumuje dosavadní bádání k některým z problémů, jimž se v práci věnuje. Tyto pasáže obvykle tvoří úvod jednotlivých kapitol. Dlouholetý recenzent Českého časopisu historického v nich i zde osvědčil svůj mimořádný talent pro precizní a trefné vystižení podstaty i velmi subtilních teoretických prací. Dokázal svou mimořádnou erudici a schopnost vybrat z nepřehledné teoretické literatury vskutku nosné autory a klíčové myšlenky.

Rozhodně je proto třeba litovat, že problém nepojal jako historik, nýbrž spíše v literárně vědném duchu. Historická perspektiva totiž citelně chybí již v samotném východisku práce. Autor vychází z teze, že historikové jako Palacký, Pekař, Šusta a další jsou dodnes považováni za velké umělce slova a jejich texty jsou čtivé i pro současného čtenáře. Sám ostatně hned v úvodu říká, že jeho práce měla být současně „holdem jejich slovesnému umění“ (s. 25). Je tomu však vskutku tak? Je pro čtenáře ovlivněného defabulovanou texturou skutečně ještě čtivá klasická

próza 19. století a s ní historiografie opřená o týž projekt vyprávění? Literární hodnotu jmenovaných historiků Řepa prostě předpokládá jako axiom. Netáže se tedy, jak se v daných textech odrážely dobové estetické normy a co z nich činilo ve své době čtivé texty. Tím ale a priori eliminoval celou jednu rovinu problému. Narativní model dějepisectví, který dominoval historiografii právě jen v 19. a v první polovině 20. století, tzn. model, který dějiny podával jako příběh, generalizuje a nebere v úvahu, že existují i další modely strukturálního a problémového dějepisectví. Pracuje se samozřejmou představou historiografického kánonu a přebírá tezi o umělecké kvalitě daných textů, aniž by ji ověřoval nebo pohlédl na texty jako na produkt konkrétní historické doby. Palackého texty, založené na ideálu romantické poetiky, tak měří stejným normativním metrem jako texty Gollovy nebo Mendlovy, a je přesvědčen, že to vše lahodí čtenáři, který už dávno nevyžaduje příběh, kauzalitu, logiku či konciznost, čtenáři, který má zkušenost s texty Prousta, Joyce či například Ingeborg Bachmannové. Jistě se dnes příběh znovu vrací, to je všeobecně patrné, i to je ale příběh jiný, než jak jej znala poetika 19. století. A to práce nonšalantně přehlíží a z pozice této poetiky bez známky pochybnosti tvrdí, co historik má a musí (s. 13).

Přes všechny sporné body tkví ale nezpochybnitelná zásluha Řepovy práce již v tom, že problém vztahu literatury a historiografie vůbec seriózně tematizuje. Řadu kategorií, kritérií a myšlenek, které ve své práci registruje, do českého diskurzu zavádí zcela nově. Je to vskutku jedna z mála prací, které se odvažují ohledávat styčné plochy mezi oběma diskurzemi. S nadhledem a nepochybnou erudicí.

Lenka Řezníková